

УДК 351.746.1 : 303.09-024.11

В.Ю. Богданович¹, А.Л. Висідалко²¹ Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ² Український аналітичний центр перспективного розвитку, Київ

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СУПРОВОДУ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглядається комплексний механізм безпекового супроводу реалізації національних інтересів (НІ) та його понятійний апарат. Пропонується процедура прийняття управлінських рішень щодо захисту національних інтересів України, яка передбачає одночасно з обґрунтуванням кожного НІ розробку стратегії (генерального плану) його реалізації та просування, яка повинна пройти комплексну незалежну експертизу. Сформовані вимоги до змісту стратегії, наводиться узагальнена схема функціонування механізму безпекового супроводу реалізації національних інтересів, надаються рекомендації щодо організації моніторингу загроз, їх оцінювання та реєстрації, організації протидії в системі забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, безпековий супровід реалізації національних інтересів, загроза, система забезпечення національної безпеки.

Вступ

Постановка проблеми. Стаття присвячена проблемі підвищення ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки (СЗНБ) України в умовах дії різного роду загроз реалізації національних інтересів (НІ).

За період незалежності та просування до демократичного державоустрою трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, ставлять багато питань до СЗНБ. Міжнародні відносини ускладнились через світові виклики, пов'язані зі зростанням нестабільності у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній, демографічній та інших сферах, що призвело до посилення загроз національній безпеці держав. Також, відбуваються кардинальні зміни у світовій практиці реалізації НІ. Суттєво зростає роль невійськових засобів у досягненні політичних і стратегічних цілей, які в деяких випадках за своєю ефективністю значно перевершують силу зброї. Акценти у використанні методів реалізації НІ зміщуються у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, які доповнюються військовими заходами прихованого змісту. До відкритого застосування військової сили частіше під виглядом миротворчої діяльності та врегулювання спеціально спланованих сценарних кризових ситуацій переходять лише на окремому етапі, в основному для досягнення або закріплення успіху в конфлікті.

Реальні загрози суверенітету, територіальній цілісності, політичній та економічній незалежності України негативно впливають та постійно перешкоджають розв'язанню нагальних проблем розвитку суспільства і держави. Нехтування потребами стратегічного розвитку суспільства і держави призводить,

як правило, до посилення загроз національній безпеці та послаблення спроможності захищати свої НІ.

У зв'язку із багатоплановими змінами в нинішньому світі висувається вимога ефективної роботи в обстановці невизначеності. Для вироблення і прийняття рішень, які відповідали б ситуації, потрібна інформація і знання, діапазон яких може змінюватись від повної інформованості до повного незнання ситуації. Це висуває певні вимоги до:

- забезпечення обліку та ведення відповідного контролю за внутрішніми та зовнішніми загрозами;
- надходження в систему управління додаткової інформації про реакцію на рішення, що приймаються;
- накопичення, обробки та аналізу додаткової інформації за рахунок ведення моніторингових досліджень тощо.

Сподівання на успіх у справі прийняття адекватного рішення в ситуації невизначеності обумовлюються труднощами, які пов'язані із:

- нераціональним розподілом сил та фінансів між державними органами та установами;
- низькою взаємодією та оперативністю при прийнятті рішень між державними органами та установами;
- відсутністю ефективного механізму розробки можливих сценаріїв усунення або нейтралізації виявлених загроз;
- надмірною затратністю ресурсів, що виділяються для нейтралізації загроз і небезпек;
- відсутністю процедур обґрунтування альтернативних варіантів рішень та проведення незалежної експертизи;
- постійним ускладненням функціонування СЗНБ в умовах дії різного роду деструктивних факторів та загроз.

Вирішення стратегічних завдань у короткі строки та з мінімальними витратами ресурсів неможливо без розробки та впровадження нових механізмів реалізації та захисту національних інтересів в умовах сучасних загроз, що і визначає актуальність даної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У [1] концептуально викладено методологічні основи системних досліджень проблем національної безпеки України, розроблені теоретичні засади організації інформаційно-аналітичного забезпечення. Визначено особливості функціонування системи забезпечення національної безпеки України, запропоновано концептуальні підходи до розробки механізму безпекового супроводу реалізації НІ.

У [2] проаналізовано та розкрито зміст комплексного використання силових та несилових засобів. Показано залежність ефективності безпекового супроводу реалізації НІ від всебічного забезпечення сфери національної безпеки: системи управління та комплексного використання силових та несилових засобів протидії загрозам реалізації НІ.

У [3, 4] проаналізовано та розкрито зміст моніторингових досліджень, сформульовано цілі, функції та визначено вимоги, що висуваються до системи моніторингу забезпечення безпекового супроводу реалізації НІ. Розроблено концептуальну модель інформаційно-моніторингової системи національної безпеки (ІМС НБ), формалізовано процеси функціонування ІМС НБ в умовах дії внутрішніх та зовнішніх загроз, показано залежність ефективності функціонування ІМС НБ від фактору часу, визначено цільову функцію, інтегральні показники, базові індикатори та критерії оцінки функціонування ІМС НБ.

У [5] представлено методологічний підхід до автоматизації експертно-аналітичної підтримки обґрунтування стратегічних завдань суб'єктам сфери національної безпеки (СНБ) щодо раннього виявлення та усунення загроз реалізації НІ.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. У наведених публікаціях зміст та завдання безпекового супроводу реалізації НІ визначено лише на концептуальному рівні, що не дозволяє його розглядати як логічну, цільну, завершену процедуру, яку можна визначити у якості окремої функції СЗНБ.

Метою даної статті є розробка методологічного підходу до організації безпекового супроводу реалізації національних інтересів в системі забезпечення національної безпеки України.

Викладення основного матеріалу

В сучасних умовах реалізація НІ потребує цілеспрямованих та безперервних у часі механізмів супроводження процесів:

- моніторингу впливу на НБ подій, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, еко-

логічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній, демографічній та інших сферах, релігійно-му середовищі, міжетнічних стосунках;

- прогнозування, виявлення та оцінки можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;

- розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень із метою захисту НІ;

- планування та здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз реалізації НІ;

- запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на реалізацію НІ;

- оцінки результативності дій щодо забезпечення НБ та визначення ресурсних витрат на визначені цілі.

Практична реалізація вищезазначених завдань неможлива без використання відповідного методологічного та технологічного забезпечення – методик та відповідного інформаційно-аналітичного інструментарію. Тому, основним інструментом для ефективного просування на міжнародній арені та протистояння загрозам реалізації НІ України є введення єдиного комплексного механізму безпекового супроводу реалізації НІ, узагальнена структурна схема якого представлена на рис. 1.

Даний механізм базується на такому понятійно-категорійному апараті:

безпековий супровід реалізації національних інтересів – це цілеспрямована діяльність системи забезпечення національної безпеки щодо попередження, своєчасного виявлення, оцінювання, прогнозування можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам, оцінювання результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення ресурсів на ці цілі;

система забезпечення національної безпеки – це комплекс взаємопов'язаних організаційних структур та сил, які виробляють цілеспрямовані рішення і проводять скоординовані дії і заходи щодо захисту та реалізації національних інтересів в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;

національні інтереси – це суспільно сприйнятті найважливіші матеріальні і духовні потреби людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує їх прогресивний розвиток;

загрози національним інтересам – це наміри, дії, чинники або явища, які негативно впливають на процес реалізації національних інтересів;

Національні інтереси виступають основою формування внутрішньої і зовнішньої політики на конкретному етапі розвитку в усіх сферах життєдіяльності держави.

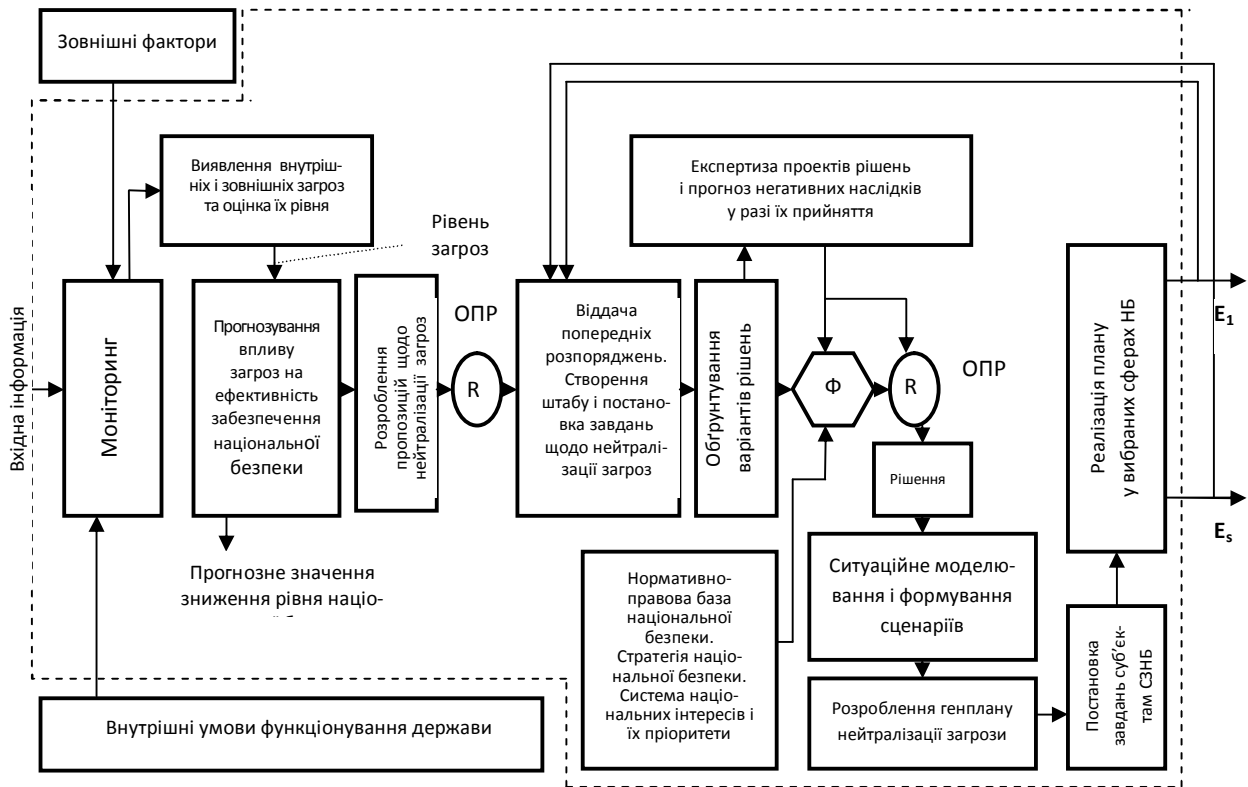

Рис. 1. Узагальнена схема функціонування механізму безпекового супроводу реалізації національних інтересів

Перелік НІ для кожної сфери має формуватися відповідними органами державної влади з залученням наукових установ, структур громадянського суспільства, окремих громадян та їх об'єднань, ЗМІ. Вважається за доцільне, щоб щорічно, на підставі розгляду цього переліку РНБО України формувала систему НІ, яка б доводилася до громадськості у вигляді додатку до Щорічного послання Президента України до ВР України.

Найбільш пріоритетні НІ повинні фіксуватися в Стратегії національної безпеки.

Процедура розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень із метою захисту національних інтересів України повинна розпочинатися одночасно з обґрунтуванням НІ. При формуванні кожного національного інтересу слід розробляти стратегію (генеральний план) його реалізації та просування, яка повинна пройти комплексну експертизу (рис. 2).

Стратегія має містити відповіді на такі основні питання.

Яким сферам слід надати пріоритет? Кого із стратегічних партнерів доцільно залучити? Які економічні механізми слід упровадити? Які політичні акції та операції можна провести? Які інформаційно-психологічні операції можна здійснити? Які завдання слід покласти на розвідувальні органи? Який часовий відрізок є у розпорядженні держави? Яку глибину прогнозу доцільно вибрати? Які національні

інформаційні ресурси можна залучити? Як необхідно організувати моніторинг та інші.

Комплексна експертиза повинна охоплювати правову (міжнародно-правову), економічну, політичну, інформаційно-іміджеву, безпекову експертизи, які мають проводити незалежні державні експерти. Стратегія й результати експертизи подаються для затвердження особі, що приймає рішення (ОПР) стосовно початку її практичного впровадження. ОПР своїм рішенням визначає завдання щодо реалізації, просування, всебічного забезпечення та безпекового супроводу. До цього часу в СЗНБ завдання формулюються директивно, залежно від сфери, у якій формуються національні інтереси, без серйозного залучення Головного ситуаційного центра управління.

Для ефективної реалізації національних інтересів необхідно уміти своєчасно виявляти загрози й небезпеки, оцінювати їх характер, рівень, масштаби і прогнозувати можливий збиток у разі їх реалізації.

Для вирішення цих завдань у системі забезпечення національної безпеки повинен організовуватися й проводитися комплексний моніторинг небезпек і загроз, рис. 3 [1].

Моніторинг загроз і небезпек можуть проводити як державні, так і громадські організації, окремі особи (групи).

Для державних установ, які залучаються до проведення моніторингу, як правило, формулюються такі основні завдання:

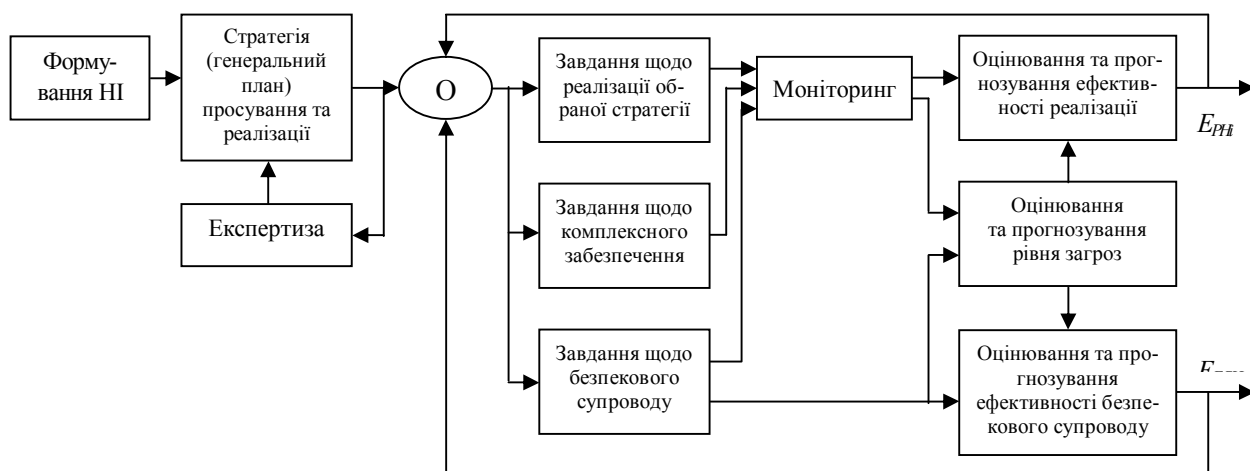

Рис. 2. Узагальнена схема формування, імплементації та безпекового супроводу національних інтересів

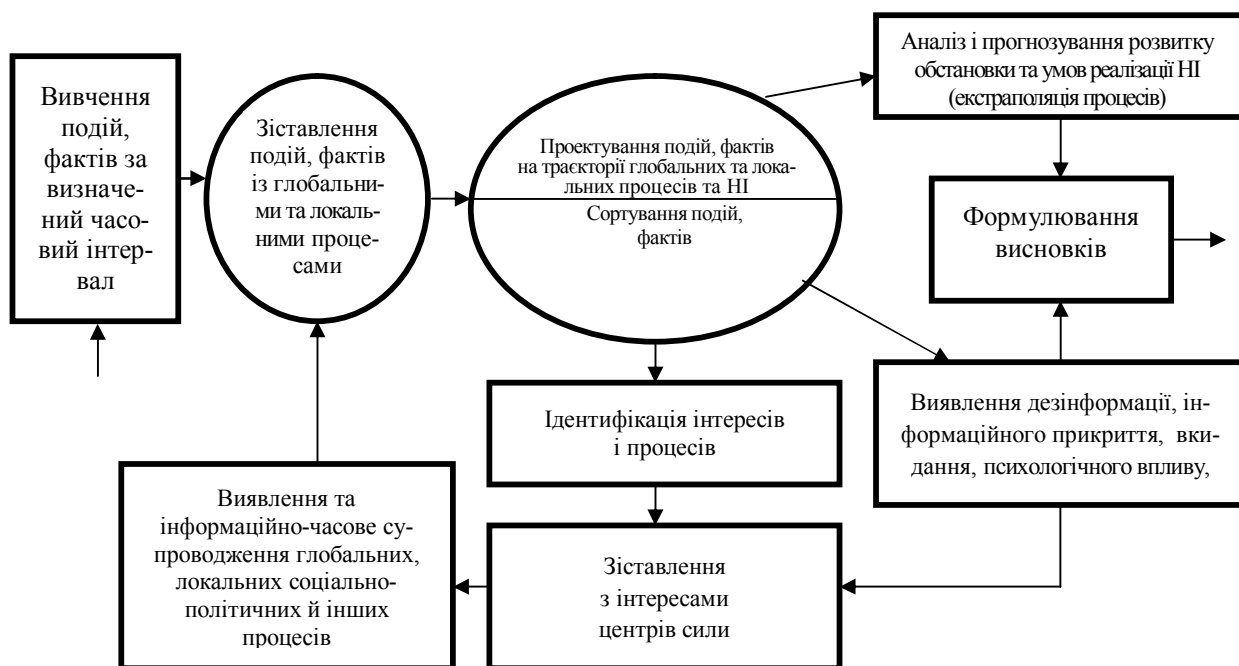

Рис. 3. Узагальнена схема моніторингу загроз національній безпеці держави

- отримання, оброблення й аналіз даних про загрози національним інтересам;
- своєчасне виявлення і прогнозування деструктивних процесів у різних сферах національної безпеки;
- оцінювання стану системи управління процесами реалізації національних інтересів держави;
- оцінювання витрат бюджетних фінансових коштів й інших матеріальних ресурсів відповідними органами влади в системі забезпечення національної безпеки;
- контроль виконання планів або програм відповідними органами влади з метою забезпечення виконання рішень, прийнятих найвищими органами влади, прав і свобод громадян, дотримання законності й т. ін.;
- попередження та усунення негативних наслідків діяльності відповідних органів влади;

- розроблення на підставі результатів проведеного моніторингу рекомендацій законодавчого й іншого характеру, направлених на поліпшення діяльності сил і засобів системи забезпечення національної безпеки та ін.

Недержавні організації в ході моніторингу можуть здійснювати:

- системний контроль діяльності органів влади з питань забезпечення національної безпеки, направлений на виявлення недотримання прав громадян, неефективного використання бюджету, невиконання рішень вищих органів державного або місцевого управління, передвиборних обіцянок вибраними особами і т. ін.;
- контроль виконання планів або програм відповідними органами влади з метою забезпечення прав і свобод громадян, пріоритетів й інтересів різних соціальних (етнічних) груп, дотримання законності тощо.

• розроблення на підставі результатів проведеного моніторингу рекомендацій законодавчого й іншого характеру, направлених на поліпшення діяльності відповідних органів влади, державного або місцевого самоврядування з питань забезпечення національної безпеки.

У процесі моніторингу необхідно вирішувати два взаємозалежних завдання: збирання даних, фактів, інформації про об'єкт моніторингу; аналіз, фільтрація й інтерпретація зібраних даних, фактів, інформації про об'єкт моніторингу (див.рис.2). Методи та послідовність виявлення, оцінювання та прогнозування загроз і небезпек детально розглянуті в [1]. Отримані в ході моніторингу дані щодо джерела, характеру, рівня, масштабу, напрямку спрямування, часових інтервалів зростання, можливих наслідків і т.ін. заносяться в формуляр загрози. Типовий паспорт загрози повинен містити такі дані:

- назва загрози;
- шифр за класифікатором (списком);
- до якої сфери належить;
- дата виявлення;
- напрям дії;
- масштаб;
- характер;
- характеристика загрози;
- характер зміни в часі (динаміка);
- хто (що) може підсилити загрозу;
- хто (що) може ослабити загрозу;
- чинники посилення загрози;
- чинники ослаблення загрози;
- можливі деструктивні прояви в інших сферах;
- додаткові відомості про загрозу.

Безумовно, не можна реалізувати НІ, забезпечити безпеку держави і суспільства, не захистивши їх від імовірного збройного нападу, економічної блокади, політичного диктату або зовнішнього інформаційно-психологічного пресингу. Здатність протистояти зовнішній дії формується усередині країни. Тому не можна не бачити взаємозумовленість внутрішніх і зовнішніх загроз.

По-перше, можливості держави щодо попередження й запобігання зовнішнім загрозам багато в чому визначаються її здатністю вирішувати свої внутрішні проблеми. Виключно важливе, якщо не вирішальне значення в організації діяльності із забезпечення державної безпеки має суб'єктивна сторона сприйняття загроз. Попри об'єктивну природу загроз безпеці, віддзеркалення людиною цього явища часто не відповідає реальному становищу. Оцінка об'єктивно наявної загрози завжди несе в собі елементи суб'єктивізму і вже через це є спотвореним відображенням об'єктивної дійсності. Інколи спотворення в сприйнятті загрози можуть досягати значних масштабів. Більше того, загроза реально існує, формується,

а суб'єкти безпеки можуть не знати про це, не усвідомлювати катастрофи, що насувається (наприклад, надмірне захоплення уряду кредитами іноземних банків перетворює країну на вічного боржника зі всіма наслідками). Формування неадекватного суб'єктивного сприйняття загроз може бути наслідком некомпетентності або помилки вищого політичного керівництва чи результатом цілеспрямованої діяльності "агентів впливу", які добиваються цілей їхніх хазяїв [7,8].

По-друге, вихід із внутрішніх труднощів, і попередження, і нейтралізація зовнішніх загроз багато в чому полегшує, а то й повністю забезпечує підтримка світової спільноти, особливо стратегічних партнерів. У сучасній обстановці не можливо забезпечити національну безпеку ізольовано, спираючись лише на індивідуальні зусилля, тим більше – ігноруючи світові проблеми.

По-третє, у взаємопов'язаному світі, повному глобальних проблем, безпека будь-якої країни не може бути повністю гарантована без усунення регіональних і міжнародних небезпек. Натомість дестабілізація обстановки в одній країні, її внутрішні конфлікти інтернаціоналізуються, що посилює зв'язок внутрішніх і зовнішніх проблем безпеки (наприклад, газове протистояння України й Росії на початку 2009 року і припинення подання газу в країні ЄС). От чому немає сенсу субординувати безпеки. Скажімо, стверджується, що в нинішніх умовах на безпеку України найбільший вплив мають внутрішні чинники. Серед них найважливіші: відсутність єдності влади, соціально-політична нестабільність, корупція, зниження якості й рівня життя людей, економічна і фінансова кризи, зростання злочинності тощо. Але багато цих небезпек підтримується зовнішніми силами.

Тому стратегія безпеки, з одного боку, повинна мати комплексний характер, будуватися не як спосіб протидії окремим загрозам, а становити комплексний підхід, що враховує багатогранність властивостей і різноманітність інтересів України, усі зв'язки й можливі наслідки. Особливу практичну значущість має класифікація загроз державній безпеці за сферами і галузями людської діяльності (політичні, економічні, соціальні й духовні). Такий поділ загроз спрощує організацію безпекового супроводу реалізації НІ.

Обґрунтування варіантів управлінських рішень щодо протидії і нейтралізації загроз реалізації НІ має здійснюватися з використанням можливостей та технологій Головного ситуаційного центру управління по вихідним даним РНБО України. Загальний контроль ефективності безпекового супроводу реалізації НІ здійснює РНБО України, результати якого доводяться до громадськості в ЗМІ та у Щорічному посланні Президента України до ВР України.

Ефективність безпекового супроводу окремого НІ можна оцінювати по критерію ступеня нейтралі-

зації загроз реалізації даного національного інтересу. Методичний інструментарій такого оцінювання у даний час знаходиться у стані розроблення.

Висновки

Безпековий супровід реалізації НІ є однією із основних функцій СЗНБ України, що комплексно об'єднує такі часткові завдання, як моніторинг загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, військовій та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень із метою захисту НІ; планування та здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз реалізації НІ; запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на реалізацію НІ; оцінку результативності дій щодо забезпечення НБ та визначення ресурсних витрат на визначені цілі.

Найбільш економним методом безпекового супроводу слід уважати адаптацію СЗНБ до рівня й характеру загроз, про що детальніше йтиметься у наступних публікаціях.

Список літератури

1. Богданович В.Ю. *Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України: Монографія*: у 7 т. – Т. 1. *Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України* / В.Ю. Богданович, І.Ю. Свіда, Є.Д. Скулиш; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – К.: Наук.-вид. відділ. НА СБ України, 2012. – 548 с.

2. Богданович В.Ю. *Аналіз можливостей системи забезпечення національної безпеки України щодо всебічної підтримки безпекового супроводу реалізації національних інтересів* / В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко // *Наука і техніка Повітряних сил Збройних Сил України: науково-технічний журнал*. – 2013. – № 3 (12). – С. 5-12.

3. Богданович В.Ю. *Концептуальна модель інформаційно-моніторингової системи національної безпеки* / В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко // Київ: НАУ: *Захист інформації*. – К.: НВУ, 2014. – Т. 16, № 1. – С. 81-88.

4. Богданович В.Ю. *Методологічний підхід до автоматизації інформаційно-аналітичних процесів безпекового супроводу реалізації національних інтересів* / В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко // *Сучасний захист інформації*. – К.: ДУТ, 2014. – № 3. – С. 4-10.

5. Богданович В.Ю. *Методичний підхід до формування обрису та розбудови баз даних автоматизованої системи безпекового супроводу реалізації національних інтересів* / В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко // *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. – К.: НАОУ, 2015. – № 1 (22). – С. 14-23.

6. Грачева Т. *Агенти нового порядку* / Т. Грачева // М.: *Военно-промышленный курьер*, №33 (599), 2-8 сент. 2015 г. – С. 1, 5.

7. Арзуманян Р. *Кромка Хаоса. Сложное мышление и сеть: парадигма нелинейности и среда безопасности XXI века* / Р. Арзуманян. – М.: Регнум, 2012. – 600 с.

8. *Рекомендації щодо інтеграції зусиль суб'єктів системи забезпечення національної безпеки для нейтралізації виявлених загроз без застосування силових методів* / І.С. Романченко, В.Ю. Богданович, І.Ю. Свіда, А.Л. Висідалко // *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. – Х.: ХУПС, 2012. – Вип. 1 (30). – С. 29-33.

Надійшла до редколегії 15.09.2015

Рецензент: д-р техн. наук проф. Г.В. Певцов, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ БЕЗОПАСНОСТНОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В.Ю. Богданович, А.Л. Висідалко

Рассматривается комплексный механизм безопасностного сопровождения реализации национальных интересов (НИ) и его понятийный аппарат. Предлагается процедура принятия управленческих решений по защите национальных интересов Украины, которая предусматривает одновременно с обоснованием каждого НИ разработку стратегии (генерального плана) его реализации и продвижения, которая должна пройти комплексную независимую экспертизу. Сформированы требования к содержанию стратегии, наводится обобщенная схема функционирования механизма безопасностного сопровождения реализации национальных интересов, даются рекомендации относительно организации мониторинга угроз, их оценивания и регистрации, организации противодействия в системе обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, национальные интересы, безопасностное сопровождение реализации национальных интересов, угроза, система обеспечения национальной безопасности.

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO SAFE SUPPORT THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL INTERESTS IN THE SYSTEM OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

V.Yu. Bohdanovych, A.L. Vysidalko

We consider the complex mechanism safe support the implementation of national interests (NI) and its conceptual apparatus. The procedure of making management decisions for the protection of national interests of Ukraine, which includes both the rationale of each NOR development strategy (master plan), its implementation and promotion, which must pass a comprehensive independent expertise. Formed requirements for the content strategy, induced generalized scheme of the mechanism safe support the implementation of national interests and makes recommendations regarding the organization of monitoring threats, their assessment and registration organization to counter the system of national security.

Keywords: national safe, national interests, support safe realization of national interests, the threat, the system of national security.